Historie matematiky a informatiky

2018

Doc. RNDr. Alena Šolcová, Ph.D.
Katedra aplikované matematiky
FIT ČVUT v Praze

Pýthagorás ze Samu, 6. stol. př. n. l.

- Mýtická osoba? Antický Jára Cimrman?
- Učitelé - Thalés a mladší Anaximandros
- Pýthagorás se kolem roku 535 př. n. l. vydal do Egypta.
- Asi 525 př. n. l. se dostal do vězení, byl poslán do Babylónu.
- Asi 520 navrátil na Samos
- Cestoval na Krétu studovat zákony, pak založil „filosofické společenství“.
- Asi 518 odešel do jižní Itálie, do Krotónu,
kde se stal představitelem tajné společnosti.
  - **Realita má matematický charakter.**
  - **Členové společnosti jsou loyální a neprozrazují žádná tajemství.**

Co se připisuje Pýthagorovi?

- **Součet úhlů v trojúhelníku**
  je roven dvěma pravým úhlům.
- Pýthagorejci také znali zobecnění:
  Mnohoúhelník s *n* stranami má součet vnitřních úhlů $2n - 4$ pravých úhlů
  a součet vnějších úhlů je roven 4 pravým úhlům.
- **Pýthagorova věta**
- **Konstrukce útvarů dané plochy**
  a geometrická algebra.
  Např. řešení rovnice $a\,(a - x) = x^2$ geometrickými prostředky, algebraické identity.

Co se připisuje Pýthagorovi? - 2

- Objev iracionálních čísel.
- **5 pravidelných těles**,
  pravděpodobně uměl zkonstruovat první 3.
- V astronomii Pythagoras učil,
  že Země je koule ve středu „našeho vesmíru“.
  Také poznal, že
  dráha Měsíce je blízká rovníku Země
  a že Venuše v roli Večernice je stejný objekt jako Jitřenka.

Pýthagorovci a pýthagorejci

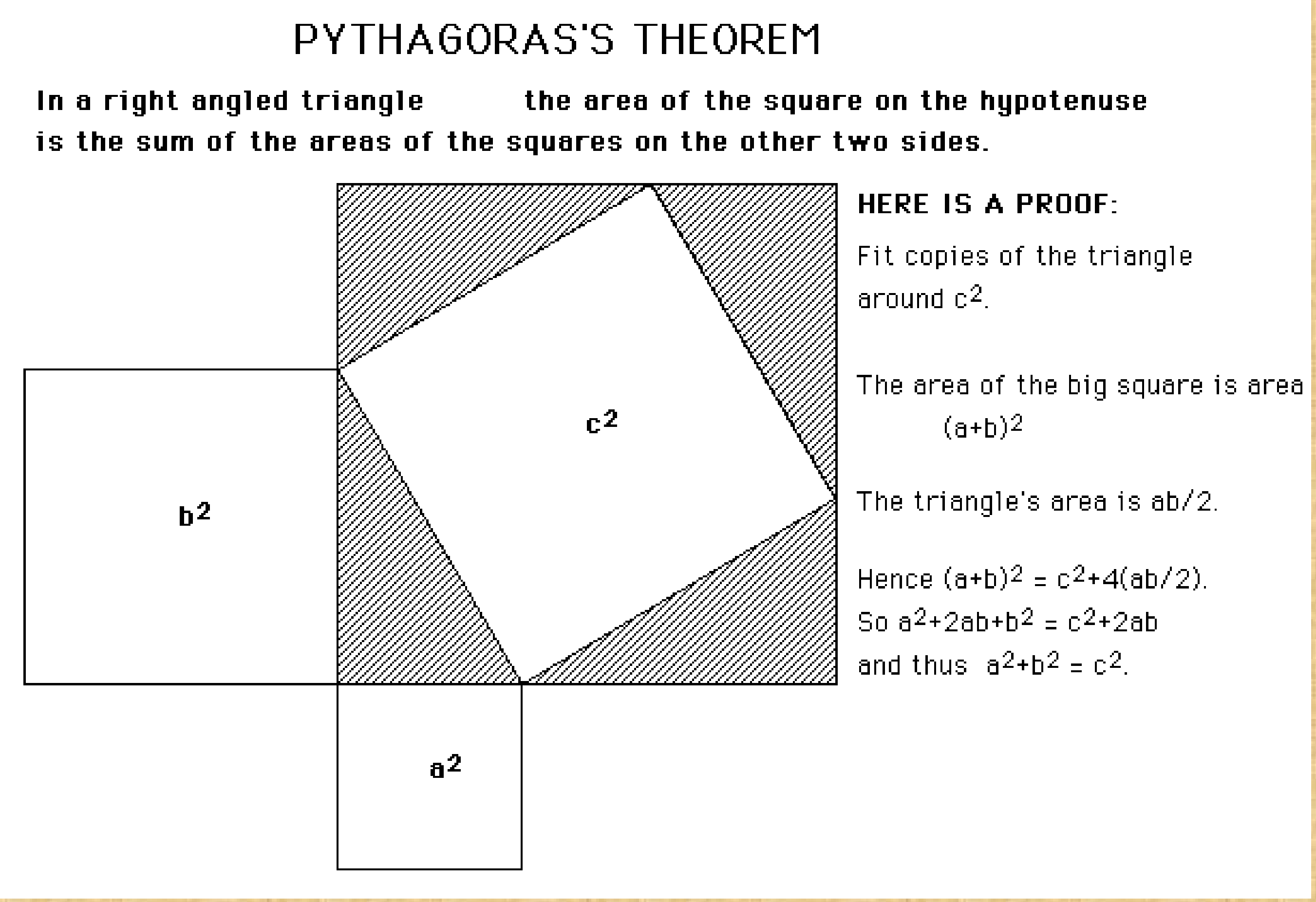

Důkazů Pýthagorovy věty je známo více než 300.

Pýthagorejci a prvočísla

- **Pýthagorejci** zkoumali mystické a numerologické vlastnosti čísel.
- Zavedli pojem **prvočíselnosti** (primality), **dokonalého** (perfect) čísla a **spřátelených** (amicable) čísel.

Dokonalé číslo – součet vlastní dělitelů je číslo samo, např.

6 má vlastní dělitele 1, 2 a 3 a 1 + 2 + 3 = 6,

28 má dělitele 1, 2, 4, 7, 14
a 1 + 2 + 4 + 7 + 14 = 28.

Dvojice spřátelených čísel např. 220 a 284 (součet vlastních dělitelů jednoho čísla je roven druhému a naopak.

Několik poznámky o prvočíslech

- V Eukleidových Základech kolem roku 300 př. n. l. je dokázáno několik výsledků o prvočíslech.
  V 9. knize Eukleidés dokazuje, že je nekonečně mnoho prvočísel – nepřímý důkaz – důkaz sporem.
  Eukleidés také dokazuje tzv. **Základní větu aritmetiky**:
  Každé přirozené číslo lze vyjádřit jako součin prvočísel ***jediným způsobem.***
- Eukleidés také ukazuje, že je-li číslo tvaru $2^n - 1$ prvočíslo, pak číslo $2^{n-1}(2^n - 1)$ je dokonalé.
  Matematik Euler (v roce 1747) *dokázal, že všechna* sudá dokonalá čísla mají tento tvar.
- Dodnes nevíme, zdali existují nějaká lichá dokonalá čísla.
- Kolem roku 200 př. n. l. Řek Eratosthenes z Alexandrie zavedl *algoritmus* pro výpočet prvočísel - *Eratosthenovo síto.*

Figurální čísla

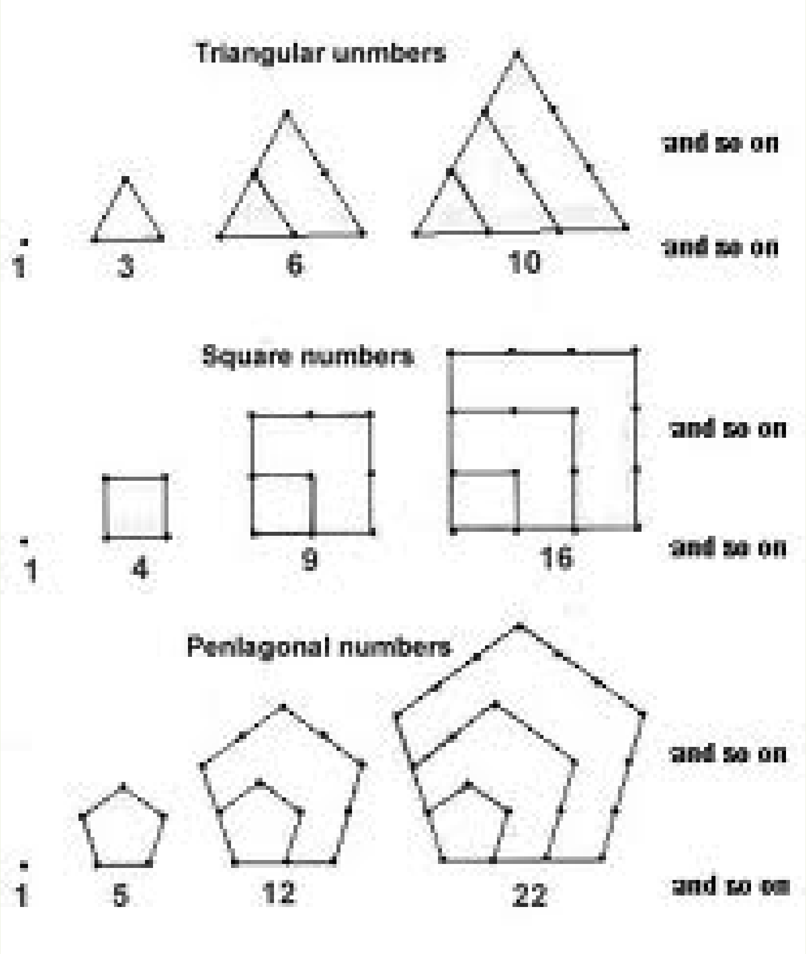

- Trojúhelníková čísla
- Čtvercová čísla
- Pětiúhelníková čísla (pentagonální)

2000 let staré problémy

Ukázka toho, čím se matematici zabývali:

- ***Racionální číslo může být vyjádřeno ve tvaru zlomku 2 přirozených čísel.*** *Dokažte, že $\sqrt{2}$ není racionální číslo.* Poznámka: Potřeba zabývat se $\sqrt{2}$ vznikla přirozeným způsobem v zeměměřictví a tesařských technikách.
- ***Prvočíslo je kladné celé číslo větší než 1, které má pouze dva dělitele: sebe sama a číslo 1.***

  Dokažte, že existuje nekonečný počet prvočísel.
- **Poznámka:** V současnosti se velká prvočísla ukazují jako velmi užitečná v informatice.

Klasické antické problémy

- **Kvadratura kruhu**
  (Squaring the Circle, Quadrature of the circle)
- **Trisekce úhlu**
  (Trisecting an Angle)
- **Zdvojení krychle**
  (Doubling the Cube, Duplicating the Cube)

Kvadratura kruhu – 5. stol. př. n. l.

Úloha: ***Najděte pomocí kružítka a pravítka čtverec, který má stejný obsah jako daný kruh.***

- **Anaxagoras** (499 – 428) - úlohu řešil ve vězení
  „Slunce není božské a Měsíc odráží sluneční světlo."
- **Hippokratés z Chiu** (470 – 410) - první rovinná konstrukce
- **Antifón** (480 – 411) a **Bryson** (2. pol. 5. st.) vepisovali a opisovali mnohoúhelníky
- **Hippiás z Élidy**, (cca 460 – cca 400) a
- **Deinostratés** (390 – 320) – použili křivku **kvadratrix**

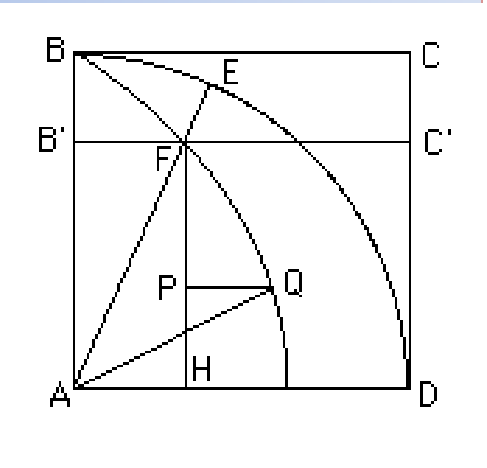

Kvadratura kruhu - 2

- **Pappos z Alexandrie** (cca 290 - cca 350)
- **Jan Marek Marci z Kronlandu** (1595 – 1667)

pojednání *Labyrint* – 20 různých metod

---

2. pol. 19. stol.

$$a^2 = \pi r^2$$

- **Carl F. von Lindemann,** 1882:

π je transcendentní číslo.

Konstrukce čtverce o stejném obsahu
jako je daný kruh je nemožná! Pouze aproximace.

Stomachion

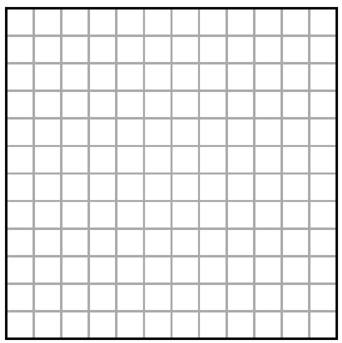

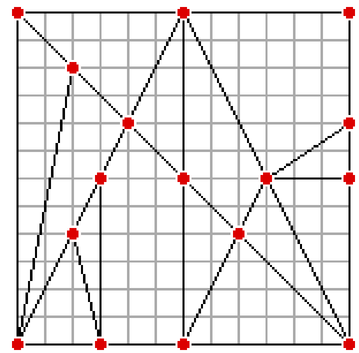

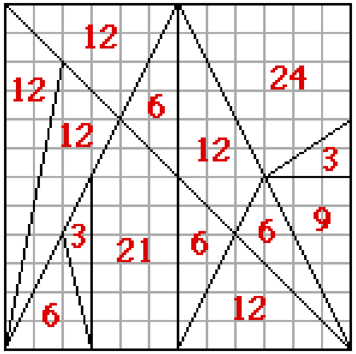

Dva fragmenty popisu hry – řecký a arabský jsou jsou připisovány Archimédovi. Řecký fragment je z 10. století a byl nalezen v Konstantinopoli v roce 1899.

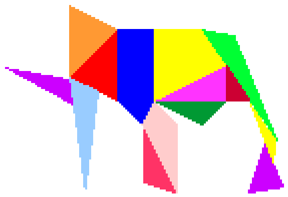

Hra se skládá ze 14 dílů a cílem je vytvořit z dílů různé tvary, např. slona.
V arabském rukopisu je popsána konstrukce a výpočty obsahu jednotlivých dílů.
Dnes se k tomuto výpočtu užívá Pickovy věty.

Stomachion a Pickova věta

Arabský rukopis také obsahuje výpočty obsahů jednotlivých částí stomachionu. Jsou v poměru obsahu celého čtverce 12 x 12 = 144 j^2

1 : 48 (2 části o velikosti 3 j^2)

1 : 24 (4 části o velikosti 6 j^2)

1 : 16 (1 část o velikosti 9 j^2)

1 : 12 (5 části o velikosti 12 j^2)

7 : 48 (1 část o velikosti 21 j^2)

1 : 6 (1 část o velikosti 24 j^2).

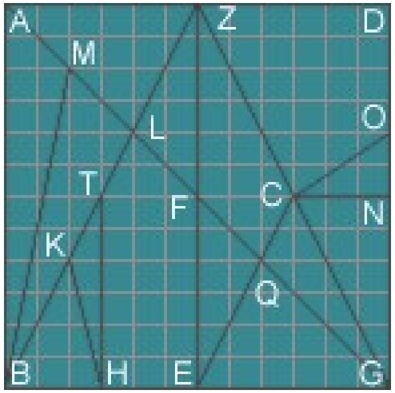

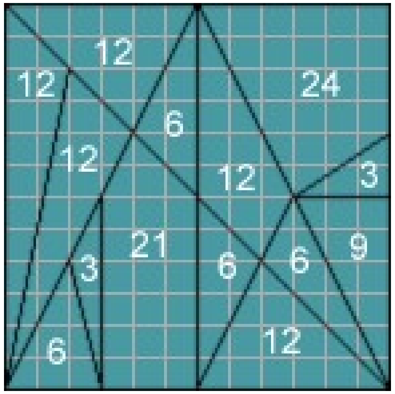

Pickova věta

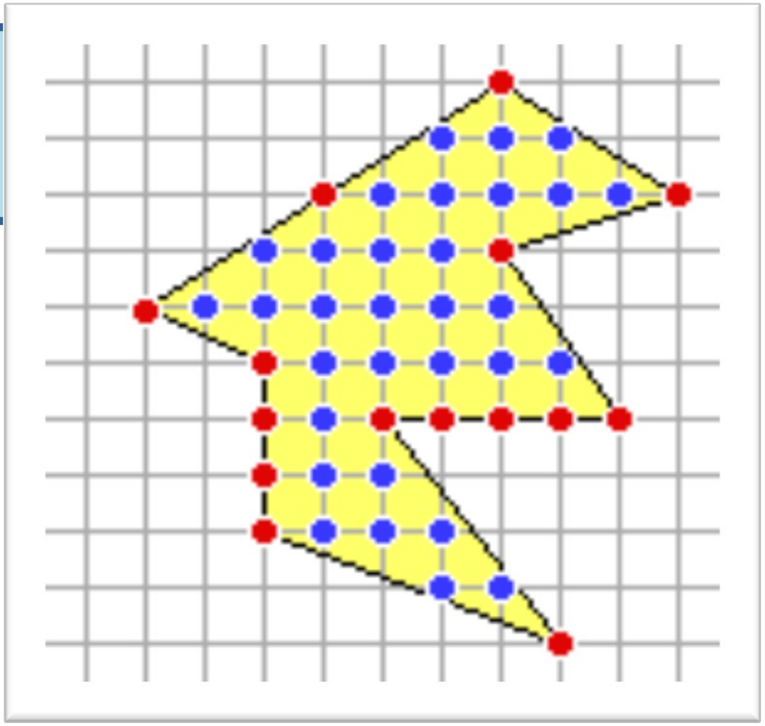

- $P(x) = I + B/2 - 1$, kde
  I je počet vnitřních síťových bodů (x)
  B je bodů na obvodu obrazce (x)

- Pickova věta je pojmenována po svém objeviteli.
  rakouský matematik, **profesor pražské univerzity**
  Georg Alexander Pick (1859-1942).
- Georg Pick
  „Geometrisches zur Zahlenlehre”
  Sitzungber. Lotos, Naturwissen Zeitschrift
  Prague, **19** (1899), 311-319.

Důkazy a rozšíření Pickovy věty

W. W. Funkenbusch
"From Euler's Formula to Pick's Formula using an Edge Theorem"
The American Mathematical Monthly
Volume 81 (1974) pages 647-648

Dale E. Varberg

"Pick's Theorem Revisited"
The American Mathematical Monthly
Volume 92 (1985) pages 584-587

Branko Grünbaum and G. C. Shephard
"Pick's Theorem"
The American Mathematical Monthly
Volume 100 (1993) pages 150-161

Alexander Bogomolny
"Cut-the-Knot" web site
A Proof of Pick's Theorem
http://www.cut-the-knot-org.ctk/Pick_proof.shtml

Stomachion v 21. století

- V listopadu 2003 –
- **Bill Cutler** ukázal, že je **536** možností uspořádání dílů do čtverce, etc.

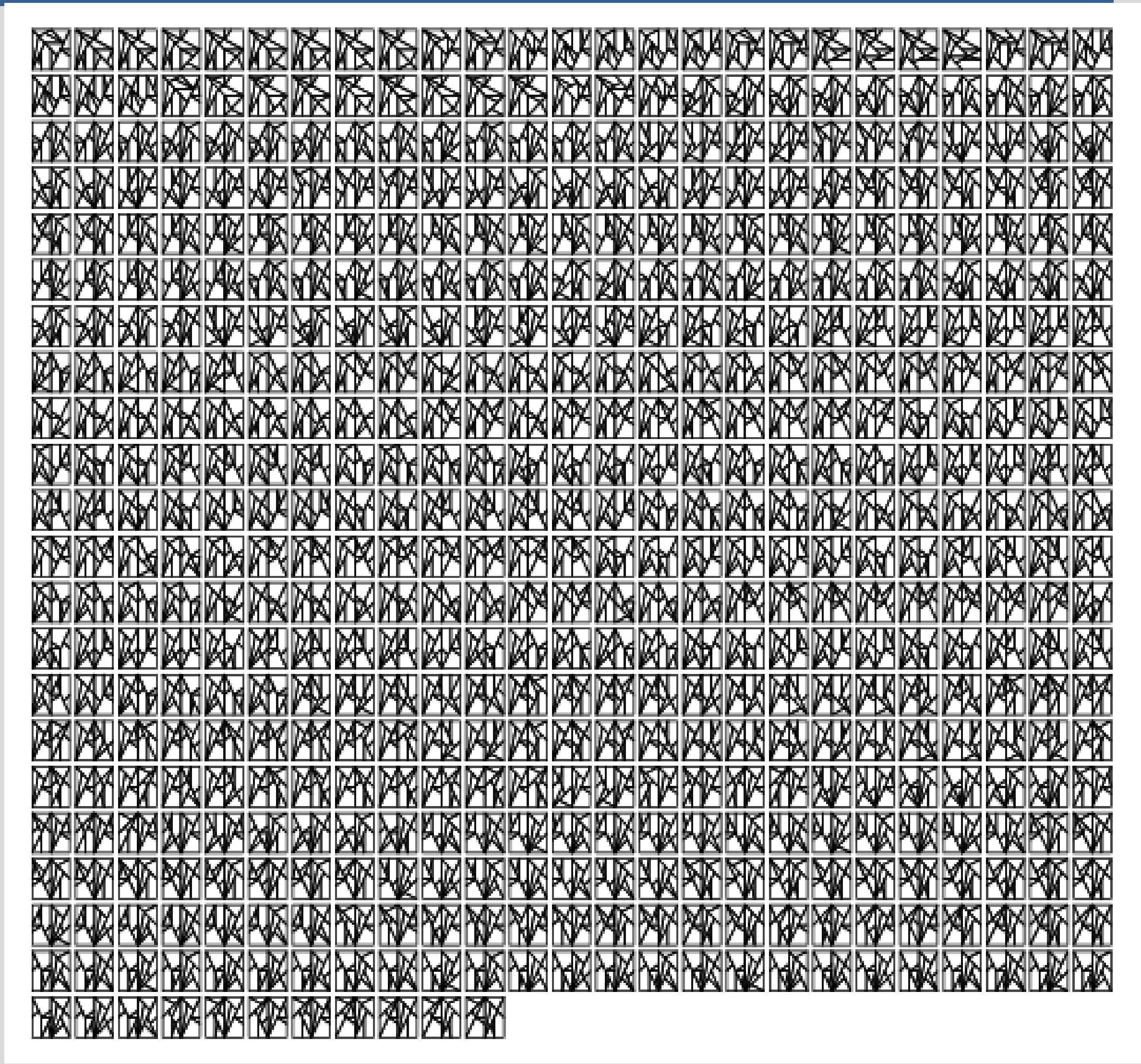

- Studium dalších vlastností hry pokračuje.